

„A Természet“ előfizetési ára
egy évre 6 korona;
díszes bekötési tábla hozzá 2 korona.

Állattani, vadászati és halászati folyóirat.

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Szerkeszti és kiadja:

DR. LENDL ADOLF.

Budapest,

II. ker., Donáti-utca 7. sz.

Gém-fajaink előfordulása a Balatonnál.

Írta: Dr. Lovassy Sándor.

Régi ismerősim: a nyílt, szabad róna
És a zúgó nádas, minha erdő volna;
A tavak és lápok . . .
Hol sárga liljomok, fehér nimfák nyílnak
S a vadmadár sír, kelepel, hápog . . .

(Tompa: „Alföldi Képek“.)

A nagy természet élete a magyar klasszikusok érzelmevilágában oly mélyreható ismerettel talán sehol sem nyilatkozik meg, mint Petőfi, Tompa s Aranyánál. Különösen az Alföld természetvilága s annak immár végpusztulásban levő őstermészete sugárzik ki nagy közvetlenséggel remeikeiből. Áhítat vesz rajtam erőt, valahányszor kezembe fogom bármelyiküket. Lehet, hogy részben azért, mert annak az őstermészetenek, amelynek titkaiból oly sokat ellestek, ütött a végórája . . . Hiszen ott, ahol az ő idejükben, tehát alig néhány évtizeddel ezelőtt, még tengernyi náderdők zizegtek s mesés labirintjaikban csónakkal járt a pákászvezette vadász és amelynek rengetegeiben „a vadmadár sír, kelepel, hápog“ vala, ott ma őszerejű termőföld érleli a kalászt s a nagy nádasok suhogását a búza zengése váltotta föl, vagy pedig beláthatatlan kiterjedésű kukoriczások, repcztáblák, vagy másfél embermagasságnyi kendert termő szántóföldek nyulnak el s ott a vízimadarak ezrei helyett fogoly,

túzok és pacsirta fészkel. A mezőgazdaság haladása — a folyók szabályozása, gátak emelése, a lápok lecsapolása révén — egyre jobban eke alá fogja nádasainkat, vízjárta területeinket, amelyektől emiatt a madárság ezrei végleg búcsút vesznek s azok közé a mind szűkebb s szűkebb határok közé szorulnak, ahol a nagy természet szabad kezére a kicsiny ember még nem rakta föl a bilincseket. Havas Sándor, a kiváló vadászati író, még 1858-ban a Sárrétről azt írja, hogy a „vízvadászatnak oly kifogyhatatlan fészke, melyhez hasonlót széles e hazában nem ismerek, de melynél nagyobb szerűt képzelni nem is tudok“. A nagy kócsagnak ez időtájtban a Sárrét volt hazánkban a legnevezetesebb tanyája. És ma már a sárrétnek — csak a neve maradt meg! . . . Ez a megpecsételt sorsa hazánk minden nagy nádasának. A mezőgazdasági vízműtan tudománya a Sárréten kívül kiszáritotta a tiszai- és dunamenti nádasok nagy részét, továbbá a Bodroghózt; a legutóbbi években már kiszáritották az Écsedi-lápot, hazánk legnagyobb nádas rétségét; mesterkednek a Balaton nádas berkeinek a szárazzá tételén, sőt eret vágtak a Kis-Balatonon is. A nádasok elég gyorsan haladó eltűnésével tehát elmaradoznak a madárvilágnak az illető vidék természeti nevezetességeit képező mindazon alakjai is, amelyek élete a náderdőhöz van kötve. Ami még megvan e tekintetben a régi emlékekből, az a lecsapolás arányában egyre halványodik, múlik s ma-holnap már csak szakíróink s szélesebb körben a nevezett klasszikusaink emlékeztethet-

nek bennünket s utódainkat hazánk síkjainak utolsó östermészeti vonásaira.

A Balaton nádas rétségei ma még nagy kiterjedésűek s a táj természeti képe *Berzsenyi* óta nem sokat változott:

Jer: nézd a Balatont, mikor a nap reggeli lángja
Tükrözeten roszkot s mikor a hold fénye alatt ég;
Nézd a kék hegyeket, mint állnak sorba körülte...
Itt meredek sziklák tetein sok régi erős vár...
Itt a sárga mező s kiterült láp terjed előnkbe...

(*Berzsenyi*: A Balaton.)

Ezeknek a nádas rétségeknek, balatonmenti tájnyelven: berkeknek, madárélete is őseredeti, de a fokozatosan előrehaladó lecsapolás, továbbá az avas nádnak rendszeres s az új nád kellő fejlődhetése céljából történő tavaszi perzselése ott, ahol télen át le nem tarolták, végül a berekjáró ember ama kapzsisága, amelylyel újabban a ritkább fajok fiókáit állatkereskedőknek eladja: elhalványult vonású. Az itteni madárélet multja elveszett megörökítenül s csak egyes nyomokból következtethetünk annak mesés nagyságára. A jelen sorok célja a nádasok madáréletének mai képéből egy részletnek, a nagy nádasokhoz általában legjobban kötött gémfajok balatoni előfordulásának egybefoglalása, összehasonlító anyagul egyszersmind jövő idők kutatóinak.

Terjedelem tekintetében a Balaton nádasai között legnagyobb a *Nagy-Berek*, amely Balaton-Ujlak, Kéthely és Tót-Szent-Pál tájától a fonyódi hegyig terjed s a Balatontól azon, újabban szőlőtelepítésre használt homokhát által van elválasztva, amelyet a Balaton hullámozása emelt. Nagy részére még ráillik az ősmocsár elnevezés, különösen az u. n. Drenavár

környékére; legnagyobb része nádas; itt-ott van gyékényese is, állandó víztükre azonban kevés; fűzbokrai elnyomorodottak, mert az évről-évre megújuló nádégetés folytán ágaik megperzselődnek s alig emelkedhetnek a nád magasságáig is. Ez a nádas ingovány a fonyódi hegyen túl is folytatódik s a „*Fonyódi bozót*“ közvetítésével összeköttetésben áll az *Orda-berek* s a *Csehi-berek*-nek víztükrökkel tarkázott nádasaival.

Elkülönülten fekszenek tovább, a somogyi Balatonpart folytatásán, a lelle-szemesi „*Berek*“, továbbá a szántódpusztai nádas, majd odább a *Sió-Bozót* s a siófoki Sóstó nádas.

Az ősmocsár fogalmát megközelíti még ma a *Kis-Balaton* is. Tulajdonképen a Zala folyó s alsó mellékvizének árterülete. Régibb időben a Zala vizének nemcsak a Kis-Balaton területén, de folyásának egész alsó felén sem medre, sem határa nem volt s nemcsak a Kis-Balatonon, de feljebb is nagy rétséggé terült szét, a Kis-Balaton közepén óriási víztükröt alkotva. Vize, a tükröt szegélyező s beláthatatlan kiterjedésű nádasokon keresztül, eliszaposodott ereken át szűrődött a Balatonba. E vízjárta területet a mult század harminczas—negyvenes éveiben hozzáférhetlensége s állandóan magas vízállása folytán még legeltetésre sem használhatták s ekkor a vízi madárélet valódi eldorádója lehetett. Erről azonban — sajnos — semmi szakszerű feljegyzés sem maradt az utókorra. Az 1829-ben keletkezett s 1874-ben újjáalakult Zalavíz-lecsapolótársulat működése, különösen az 1886. évtől kezdődő azon ténykedése, amelylyel a vizet, a Kis-Balaton közepén levő Diás-sziget átvágásával, a Kis-Balatonon végigvonuló s partok közé szorított, kimélyített mederrel gyorsan vezeteti a Balatonba: az ősmocsarat jóval kisebb területre szorította s a Kis-Balaton képét az

A Miholeczék csacsija.

„A TERMÉSZET“ eredeti tárczája.

Novemberi délután ismerkedtem meg vele. Az erős éjjeli dértől mint a záporosó, sűrűn pergett, hullott reggel a falevél, délutánra be volt terítve vele a templom melletti térség. A kerítésnél lévő fáknak alsó ágain piroslott néhány frissnek látszó levél, — mint amikor a szobába szűrődő napsugárnak tartja kezét a gyermek, olyan átetsző, égő rózsaszínű, — a kerítésről rája fonódott futókának rózsapirosra sárgult levele. Odafentről settenkedve igyekezett lefelé a nap, olyan könnyen belenézhetett az ember, mintha csak festve lett volna az a fehér folt a szürke égre...

Novemberi délután ismerkedtünk meg. Czinke czinégésére, harkály kopogására kerültem én oda a templom melletti fák közé; deres fűvésre, potya legelésre terelték őt oda a templom melletti gyepre. Hosszú pálczán vékony lépesvesszővel üttem a czinkét, hogy majd leszűröm, de mivel a cinke olyan nyugtalan madár, hogy mindig ide-oda ugrál, a csacsi meg állt nyugodtan egy helyen, hát hogy, hogy nem, cinke helyett megszurkáltam a csacsit. Az első csiklandozásra megrázta az egész

testén a bőrét, oly hirtelen, hogy ijedtemben akaratlanul elkaptam onnan a vesszőt.

A másodszori csiklandozást már nyugodtan tűrte s ezen a nyugodtságán felbátorodva, egészen közel léptem, hogy majd ujjaimmal borzolgom fel a szőrét. Hanem hát ravasz volt a csacsi. Nem is hinné az ember, hogy nem csak a kis csacsi, de még a legnagyobb számár is milyen okos állat. Azért volt a nyugodtság, hogy közelebb csaljon engem. Felém se nézett, mégis pontosan tudta hol állok; a fülét sunyin lekonyítva hallgatta minden mozdulatomat s amint hozzáértem volna, egy oldalt kanyarított rugással engem olyan szépen félre kanyarított, hogy hárommat bukfenceztem a fűben a sárga levelek közt.

Ez volt első találkozásunk s azontúl minden nap levetett egypárszor a hátáról...

Tavasza megváltozott a világ. Már t. i. az én világom.

Kint labdázunk mi deákok s kint legelt ő, a csacsi, minden délután. Csakhogy most már nem ültem fel a hátára, nem repültem le a fején keresztül, hanem lestem, mikor jön érte az öreg Miholecz. Azért lestem én, hogy mikor jön érte az öreg Miholecz, mert az öreg Miholecznek a szürke csacsin kívül volt egy barna lánya. Fekete volt Erzsikének a haja, fekete a szeme, az arcza meg selymes piros, mint a gellérthegyi őszibarack. Avégből jött a csacsiért az öreg Miholecz, hogy elvihesse vele a talyigán a kész ajtókat, ablakokat a városba; s amíg

utolsó évtized lefolyása alatt tetemesen megváltoztatta.

Még mintegy tíz év előtt, aki a Zala-csatornán a Kis-Balatonba evezett föl s amint a diási átmetszésen áthaladt, óriási víztükör tárult elé, amelyen keresztül járhatott hajójával; ma a Kis-Balaton tükre — az egészen nagy árvizek idejét kivéve — a Zala-csatorna két oldalán elnyúló, két hosszúkás vízfelületből áll csupán. A Kis-Balaton mai képét, az eddigi térképek között, helyesen csak a *Lóczy Lajos* szerkesztette „A Balaton tónak és környékének részletes térképe“ (a magyar földrajzi társulat Balaton-bizottságának kiadványa, 1903) tünteti föl. E víztükrökbe a csatornából csónakkal juthatunk be és pedig a déli tükörrre mindjárt a Diás-sziget fölött azon a ponton, ahol a csatorna partját alacsonyra hagyták abból a célból, hogy a délről a Kis-Balatonba folyó s tükkrét tápláló vizek a Zala medrébe folyhassanak, az északi tükörrre pedig a Zala régi medrén, amely a Diás-sziget északi szélénél vonul el.

A Kis-Balaton víztükröknek keretét messze elnyúló nádasok alkotják; ezekbe a síkvíz helyenkint beágazik. A mesterségesen készített hajóutak e nád-erdei vizeket labirintyszerűleg hálózzák össze. Nádrengeteiben — főképp a déli tükör nádkeretében — szétszórtan álló fűzbokrokat találunk, helyenkint egész füzesekké cseperedve. A téli nádvágás s a tavaszi égetés dacára minden évben itt is maradnak fenn akkora avas nádasok, hogy az embert jobban kerülő madarak is háboríthatatlanul tanyát üthetnek benne. Ezekre a madártanyákra csak nagy vízállás idején hatolhatunk be. Árvizes tavasszal a letarolt, vagy leégetett nádasok helye tengerré s csak később, amidőn a nád, gyékény, sás megkezdí ujjáébredését, körvona-

lozódik, hogy mi lesz belőle a berek erdejévé s mi marad meg síkvíznek.

A Balaton tulajdonképeni tükrenek még nádasai nincsenek, csakis hol keskenyebb, hol szélesebb — egészen 300—400 méterig kiszélesedő — nádszegély vonal Keszthelytől Keneséig a zala-veszprémi partvonal mindazon helyein, különösen öbleiben, ahol a talaj iszapos; de mindenhol meg van szakadva ott, ahol a talaj köves volta a nád megtelepedésének akadálya. Viszont Kenesétől a somogyi parton át Keszthelyig a nád hiányzik, kivéve a Zala torkolatának környékét Feneknél; e vonalon ugyanis a mozgó homokon az északi szél verte hullámzásban a nád meg nem eredhet, meg nem maradhat s ahol kis foltonként mégis gyökeret tud verni, ott is ritka, csenevész, számba nem vehető minőségű.

Miután az eddigiekben körvonaloztuk a Balaton nádasainak mai elterjedését, minőségét, most térjünk típusos lakóira, a Balaton gémfajaira.

A külön madárcsaládot (Ardeidae) képező gémekeket általában a hosszú csőr, a hosszú, kígyószerű nyak s a hosszú lábak jellemzik, továbbá azok a meghosszabbodott tollak, amelyek bizonyos fajoknál a tarkón, másoknál a begyen, vagy éppen a vállon fordulnak elő s az állat diszélül szolgálnak. Hosszú nyakukat figyelő állásban kiegyenesítik, repülés közben pedig annyira behúzzák, mintha nem is volna s ez által könnyű megkülönböztetnünk a repülő darutól, a kanalas gémtől s a gólyától, mint amelyek egyenesre nyújtott nyakkal repülnek. Fészket a legtöbb gémfaj csakis nagy nádasokban építi, rendszerint csoportosan és pedig vagy egy faj önmagában, vagy több faj együttesen alkot gémtanyát, fészkelő telepet. A földkerekségen több mint száz gémfaj él; ezek közül Magyar-

velejárt a talyigával az öreg, addig egyedül maradt odahaza az Erzszi!

Ezért lestem én mindeu nap a csacsit, hogy mikor jön érte az öreg Miholecz.

Valahányszor abbahagyta a csacsi a legelést, ugyanakkor abba hagytam én is a labdázást s mire ő kiért a talyigával az útra, én már akkor ugrottam fel az udvarunkban lévő kőrakásra, a kőrakásról a szeges palánkra, a szeges palánkról meg a szomszéd udvarban lévő... hogy is mondjam csak... nem nevezhetem meg olyan nyilvánosan hogy minek a tetejére, csak annyit mondhatok róla, hogy hátul volt az eresze s hogy mindég megijedtem arra a gondolatra, hogy hátha egyszer bele talál-nék szakadni?!

Szerencsére egyszer sem szakadtam bele, hanem leugrottam róla az Erzsikéék udvarába.

Erzsikével régóta ismertük, régóta tegeztük egymást, még mikor elemi iskolába jártunk.

Második elemibe jártunk. Ő hét éves múlt, én nyolcz. Egymás mellett laktunk, együtt jártunk mindig haza az iskolából. Egyszer amint a kapujok elébe értünk, hirtelen átöleltem és megcsókoltam. Nem hiszem, hogy már akkor is vágytam volna a csók után, hanem bizonyára a nagyoktól láttam, hogy annak úgy kell lenni, ha egy fiu még egy leány sokat járnak együtt.

A csóktól való nagy zavarában engem a faképnél hűgyva, gyorsan beszaladt. De úgy emlékszem, hogy előbb

visszacskolt. Én csak másnap jöttem zavarba és nem mertem hozzá közeledni. Ő azonban felém nyújtotta apró kis kezét és „pertu“ szólított meg.

— Mondja csak Erzsike, — kérdeztem egy kissé megijedve — miért tegez most maga engem?

— Te megcsókoltál, hát most már tegezni kell egy-mást!

No, ezt meg bizonynyal ő látta a nagyoktól, gondoltam, hát úgy kell lenni. Innen datálódott a mi tegez-ződésünk.

Azóta már sokszor kellett volna vissza magázód-nunk, hogy újra tegeződhessünk!

Sajnos, hogy míg mi Erzsikével ilyen szépen össze-fértünk, a bátyjával, Matyival örökösen ollenségeskedtünk. Volt a kertjünkben egy olyan magas fehér eperfa, amilyen magasra csak fehér eperfa nőhet (mert a fehér eperfa ren-desen magasabbra nő a feketénél). Annak a fának a leg-tetejébe jártak hálai a tyúkok, közte Matyinak egy ked-venez spanyol kakasá. Nem tudom, mivel tartoztam akkor éppen a Matyinak, de hogy tartoztam valamivel, hát egy őszi este, amikor már mindkét házban mély csend honolt s csak a holdsugarak játszottak az eperfa lombjaival, oda lopóztam a fa alá s olyan szépen hasba löttem a kakast, hogy bizony nem látta meg többé Spanyolországot.

A kocsiszínnak a teteje odahajlott az ő udvarukba. Leszállt az első hó, a mezőről behúzódtak a városba a madarak, szállongtak a varjak, ellepték a szekérutat a

országról 9 faj ismeretes és pedig 8 mint általánosan elterjedt rendes hazai jelenség s 1 mint ritkaság.*) A Balaton nádasiban ez ideig még a hazai nyolcz rendes faj mindegyike előfordul, névszerint a következők:

- A szürke gém — *Ardea cinerea* L. 1758.
- A vörös gém — *Ardea purpurea* L. 1766.
- A nagy kócsag — *Ardea alba* L. 1758.
- A kis kócsag — *Ardea garzetta* L. 1766.
- Az üstökös gém — *Ardea ralloides* Scop. 1769.
- A kis gém — *Ardea minuta* L. 1766.
- A bölömbika — *Botaurus stellaris* L. 1758,
- A bakesó vagy vakvarjú — *Nycticorax nycticorax* L. 1758.

1. A szürke gém. — *Ardea cinerea* L. 1758. Ez a gólya-magasságú, de sokkal soványabb testű, hamvasszürke, világosfejú madár a gémfogalom legkiválóbb kifejezője; ezért helyezem a sorozat élére. Vállának foszlott, világosszürke disztollai a népviseletnek nem egy vidéken keresett tárgya. Megtelepedési helyét tekintve, a többi gémfajokhoz képest a legkevésbé válogató; tanyát üt mindazonk a helyeken, ahol az álló, vagy lassan folyó vízben van hal s biztonságot nyújtó alkalmas hely kínálkozik a közelben, akár a kissé távolabbi környéken. Legnagyobb számmal mégis nagy nádasainkban tanyáz, de annyira nincs ezekhez kötve, hogy a nádasberkek majdani kiszáritásával ez a gémfaj épenséggel nem fog eltűnni madárvilágunk általánosan elterjedt tagjai sorából. Hisz most is a Duna mentén, pl. az adonyi szigeten Halas körül s másutt magas fá-

E ritka faj az üstökös gémre emlékeztető *Ardea lucida* Raf. 1810 (= *A. bubulcus* And. 1823), amely csak egy-két példányban tünt fel hazánk legdélibb mocsaraiban.

sármány és a pipiske; kiállítottam a tetőre a szeges tört: csókát akartam fogni. Csakhogy a Matyi galambjai nem tudták, hogy én csókát akarok vele fogni — és ők fogóztak meg benne.

Másnap valami csattanásra felriadnak a galambjaim. Volt köztük egy purezli, amely ha csak az alacsony kéményről szállt lejjebb a tetőre, már olyan gyönyörű bukfeneczet vetett, hogy tapsolni szeretett volna az ember. Hát amint felriadnak a galambok, az én kedves purezlim bukfeneczezik egyet, bukfeneczezik kettőt, bukfeneczezik addig, amíg egy nagyot puffanva, le nem ér a földre. El volt löve a gégeje.

Én már alig vártam a vasárnapot, amikor mindnyájan elmentek hazulról valami rokonukhoz. Üres maradt a lakás, meg az asztalosműhely, amelynek széles kétszárnyú ajtaján, hogy világos legyen, tizennyolcz üvegtábla volt bevágvá. A palánk mügül egy gumipuskával, mesés élvezettel sorra lövöldöztem mind a tizennyolczat. Szerte

széjjel csörömpöltek az üvegek. Ó szegény fejem! Én azt hittem, mint fog majd ezen rémüldözni a Matyi; s amint megjöttek, az öreg káromkodott, Erzsike sopánkodott, Matyi pedig alattomos vigyorgással nézte a nagy pusztítást. Jól tudta ő miért vigyorog. Másnap az anyám kegyetlenül elverte rajtam a port! Mind a tizennyolcz üveg-

kon fészkel, előbbi helyen a bakesóval együtt; a Maros völgyén Nagy-Enyed tájékán padig varjakkal és csókákkal közös tanyán, nagy fákon költ; vagy nagyon érdekesnek találtam az Olt völgyében, a szebenmegyei feleki Bruckenthal-park fenyőfáin való fészkelését. Ennek a Mária Terézia korabeli francia izlésű parknak alsó fasora mintegy 130 éves lúczfenyő (*Abies excelsa*) óriásaiból áll; ezek teteje tele van a szürke gém fészkeivel. Nádasvidéki ember szemében szinte ellentétnek látszó jelenség: szürke gémekek tanyája — százados fenyőfák csúcsain... A Balaton nádas rétségeiben közönséges. A Balaton tükrenek, vagy a nádas rétségek vizeinek a szélén órákig ott állong egyenkint, vagy néhányad magával, nagyobbára mozdulatlanul, hogy vízi kórót utánzó két lába felé annál bátrabban közelíthessen a hal. Az a kép, melyet Petőfi „János vitéz“-ében is ecsetel:

A tónak szélénél a káka közepett
Egy hosszúnyakú gém eledelt keresett;
És a tó közepén gyors halászmadarak
Hosszú szárnyaikkal le s föl szállongtanak.

A halat a gém észrevéve, kinyújtott nyakkal figyel, majd nyílsebesen behúzza s aláöki a csőrét, amelylyel ritkán téveszti el az agyonszigonyozandó halat. Ha csak hozzáférhet, halat eszik, nagy kárára a haltenyésztésnek, mert nemcsak a kisebb, elnyelhetőket vágja agyon, de az ivás alkalmával a Balatonból a berekvizekbe, vagy nádszélekbe kivonuló nagy anyahalakat is. A Kis-Balatonon többször találtam 3—4 kilós pontyokat félodalra dőlten eviczkélve, a vállukon a gém szigonyozta sebhelylyel, amelybe azok belepusztultnak. Sokszor hihetetlen nagyságú halat is elnyel. Egy alkalommal ugyancsak a Kis-Balatonon, a tükör közelében, a sás között sárga gém gubbasztott, behúzott

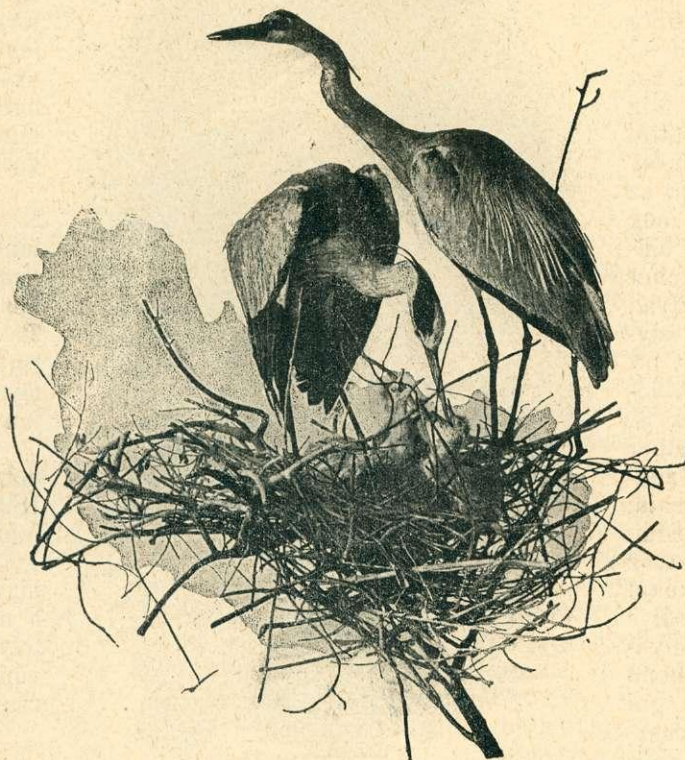
táblát neki kellett megfizetni. A Matyival való ilyen határvillongásokért kárpótolt Erzsike kedvessége. Ha eljött a tavasz, nekem szedte kertjükből az első ibolyát, nyáron a tanyáról behozott legszebb barackot, almát, körtét mindig az én részemre dugta el a „komót“ fiókjába; én meg neki hordtam haza a luczernáshan szedett barna pettyes fűrjtojásokat, a tátogó szájú apró sárgarigókat; együtt csevegtünk csacsogtunk a kívül rozmaringos, belül csipkefirhangos ablak mögött a hűvös kisszobában. Azért nőtt dúsán felfelé az ablakba rakott rozmaring, azért hullámozott sűrűn lefelé a csipkés függöny, hogy az ablak alatt lévő parapli-ákáczfán csak arról a csókról csicsereghessen a veresbegy, amit ő vált kicsiny kis párjával a lombok közti puha fészek peremén!

Amint szétrebbent a veresbegypár a kakas vércse-jelzésére, úgy rebbentünk mi is széjjel, ha a Miholeczék jöttét jelezte a kedves kis csacsi, az okos számár. Amint megállt talyigájával a bezárt kapu előtt, figyelmeztetőleg bögte felénk az „i—áá“-t s mialatt Erzsike kiuyította a kaput, az alatt én már végig repesztettem nadrágomat a szeges palánkon s otthon termettem.

Führer Miklós.

nyakkal. Feltűnt, hogy hajóm közeledésére nem kelt oly messziről, a mint e faj szokott. Oda gyujtottam. Erre olyat hömpölygött az első pillanatban, hogy azt hittem, a 120 lépés távolság daczára is kapott. Pár pillanatra reá azonban szörnyű esetlen mozdulatok közepette könnyöknyi hosszúságú halat ökreendezett ki s a madár sértetlenül tovább repült. Más alkalommal meg furesa formája miatt alig néhány napos, még csak pelyhes fiókáját vettem ki a fészekből. Ez meg egy 24 cm. hosszú csukát ökreendezett ki; a farkúszója még jóformán kiállott a szájából, míg a fejét a gyomorműködés már fölismerhetetlenné tette. A halon kívül főképp csak a nagyon száraz esztendőben fogdos apró emlősöket s bogárságot. A szürke gém igen vigyázó, ember közeledtére fölfelé tartott egyenes nyakkal figyel, majd tisztességes távoból odébb húzódik. Nyugodt repülése lassú ütemszerű, szinte méltóságteljes a röptében, ha nagy távolságban evez is. Kifehéredő fejről a rokontermetű vörös gémtől elég jól megkülönböztethetjük. A Nagy-Bereken s a Kis-Balatonon nagy

Szürke gémekek.

számmal fészkel. Fészkelése társas, gémtanya jellegű. Gémtanyát a náderdő füzéseiben üt, ilyen van a Kis-Balatonon a Nagy Diás fölött, de megtelepszik a náderdőben bárhol, ahol azt fűzbokrok tarkázzák. Fészke igen nagy, avas nádszálakból áll, a belseje vékony gallyakkal s puhább növény-törmelékkal kibélelt. Lehetőleg magasra rakja, a fűzfáknak a legfelsőbb villái közé, de szükségből minden alkalmas elágazást fölhasznál e czélra, akár a törzs derekán is. A gémtanyán minden fűzbokron van fészkek, a menynyi csak ráfér; én 1—7-et találtam egy-egy fűzbokron. Fészke legalább is arcmagasságban van a víz színe fölött, de rendszerint 4 méter magasan, vagy egészen a magas fűzek tetején. Derekon megtört avas nádszálak hegyén én a Balatonnál nem láttam a fészket, mert itt majd mindenütt van fűzbokor a nádasban. A szürke gém első sorban fán fészkel s csak szükségből fészkel nádon, amint azt néhány év előtt az Ecsedi-lápon tapasztaltam. Némely tanyán a szürke gém egymaga fészkel, de gyakran vele költ a bakcsó vagy vakvarjú is.

Ismeretlen utakon.

Sötét éjszakában haladok, hová? merre jutok? hiába kérdezném; csupán a tücsök méla pirregése jelez valami életet. Különben mintha kihalt volna minden élőlény e tájon... Messze, messze derengő fény önti el a sötét égbolt aljának tenyérnyi foltját; bizonyára valamely város éji fénye az... bárcsak oda juthatnék. De ime, lovam balra kanyarodik, bizonyos tehát, hogy utam is arra vezet; lovamra bízom magam, mert hiszen ő most vezérem s az utacska, melyet követ, egyedüli reményem, hogy egykor emberlakta helyre juthatok. Koromsötét van; ha nem halanám lovam lépéseit, talán kísértetiesnek tűnnék föl helyzetem fölötte, mert még fejét sem láthatom. Alaktalan fekete tömegként hajladoznak fölém a gyöngye éji szellő által ringatott útszéli fák lombos ágai, mintha kíváncsiak volnának, ki jár itt ily sötét, rémes éjen?! Lovam óvatosan halad el mellettük, bizalmatlanul, mintha veszélyt rejtegetnének. Csakugyan megzörren a haraszt... a Ráró ijedten kapja föl fejét s a zabla csörrenése felel a zajra. Ne félj Ráró, ne félj, valami nyúl volt talán... Szakadékszerű kivágásba értünk. Most már az egyetlen fényt sem láthatom többé, pedig oly jól esett nézmem. Elképzelttem, hogy ott emberek vannak, kiket a sors nem űz oly mostohán, mint engem. Láttam lelki szememmel a barátságos szobácskát, hol az asztalon égő lámpás mel-

lett ül egy pár... Szerető egyetértésben beszélnek egymásnak apró örömeiket s gondjaikat s csak akkor eszmélnék föl édes nyugalmukból, mikor az erősbödő szél be-bezörget ablakukon. Rossz idő lesz künn — szólnak, de mit érinti az őket? Boldogok, kétszeresen boldogok, mert hiszen van csendes puha fészük és — szeretik egymást... Sóhaj száll el ajkamról... szeretet... mily ismeretlen fogalom ez én előttem; ha a természet legparányibb teremtésének vonzódását tapasztalom, avagy az oktalan állatét, elképzelem, mily boldog lehet az, kit „valaki“ szeret, igazán, érdek nélkül, hűen!... De tud-e emberi lény így szeretni? van-e ily szeretet emberi szivekben? Nincs! süvölti a szakadékból kilépésünk pillanatában fölöttünk a kegyetlen, hideg szél s borzongás fut végig tagjaimon. Mi lesz, mi lesz velem? kérdem önkénytelen, hova vezet utam? De nem sokat tünődhetem: nagy csöppek alakjában jön az örülten rohanó orkán karjain a zivatar első hírnöke. Szembe kerültem a vad elem útjával, szabadon, teljes erővel vágja, csapja tagjaimat s fejem fölött mind sűrűbb és sűrűbb gomolyokban hajtja a vészterhes felhőket. Majd szaporábban, mintha egymást kergetnék, vágódnak kalapomra a csöppek s közbe, mint kemény kavicsdarabok kopognak a jégszemek. Istencsapás jár ránk, de jaj! az őrző szél leüti kalapom, most már fejemet csapkodják az eső, víz és jégszemek. Ijedten ugrom le a lóról, vezetem a halálra rémült állatot egy közeli bokorhoz, hogy megkösse. E perczen villámfény árasztja el

Legváltozatosabb gémtanya volt e tekintetben a lefolyt évtizeden át a Diás fölötti fűzen; a fák tetején fészkel itt a szürke gém és némely évben a kanalas gém, az alantabbi villák között a bakesó, kis kócsag, ibisz és az üstökös gém, ez utóbbiak már alig embermagasságban. A szürke gém április első harmadában 3—5 zöld tojást rak, melyekből 4 hét alatt kelnek ki a csupas, alig pelyhes fiókák. Ezeket kezdettől fogva hallal táplálja. Tojásai oly erősen halízűek, hogy azokat az ember sem főve, sem sütvé meg nem eheti. Tanyáját átható halbűz jellemzi s azonkívül fehér ürülékével a fák törzse, galyai, a falevelek, a fák alatti nád anynyira be van piszkítva, hogy ott minden bűzlik és fehérlik. A fiókák, ha még oly kicsinyek is, sziszegve vagdosnak az ember felé s veszedelem esetén a fészekből szétmásznak a fák ágain, hogy nehéz őket összeszedni. A gémtanya hollétét eleinte az öreg gémek vartyogásából, majd a fiatalok rekedt kiabálásából s az egyre sűrűbb gémjárás irányából lehet kinyomozni. A pihenő öreg gémek a tanya fáinak galyain behúzott nyakkal gunyasztanak s ugyanígy éjjeleznek, amikor egészen elcsendesednek.

Szürke gém.

A szürke gém tanyáján esett első lövésre valamennyi öreg fölkerelkedik, eleinte szinte tanácstalanul össze vissza szálldosnak, hallatva közben-közben rekedt hangjukat; a lövésekre azonban magasra emelkednek, hogy az ég kékjében alig tűnnek föl s csak jóval később kezdenek ismét jelentkezni. A szürke gém költöző, akkorra elköltözik, amikor „Elhervadt a virág, a fák koszorú elhulltak; Sárga levélkéken nyargal az őszi vihar.” (Vörösmarty.)

A telet Afrikában tölti. Enyhe teleken egyes példányai nálunk maradnak; így pl. 1898 január 16-án a Kis-Balatonon látott két példány is ily áttelelő volt. Tavasz érkezése az időjárás szerint változik; a Kis-Balatonra nézve ornithologiai naplóból álljon itt néhány adat:

Első megjelenése 1894-ben márczius 2, 1895-ben márcz. 24, 1896-ban márczius 3, 1897-ben február 19.

A tavaszi vonulás 3—9 napig tart, mert az első érkezéstől a normális létszámig ennyi idő folyik el. Ősszel szeptemberben vonul el a zöme, októberben már csak egyesek láthatók.

(Folytatása következik.)

a környéket, látom szegény Ráró szemein a félelmet s kétségbeesést, meg-megrezzen olykor s mellemhez hajtja értelmes szép fejét. Átölelem nyakát, megcsókolom képét s ha villámlik, befogom nagy szemeit. Mily jól esik szegénynek e kis becézgetés, szinte hálát igérni látszik. De keresnem kell a szél játékvá lett kalapomat; megkötvé lovamat, távozom az irányba, hol levágódott. Tompa moraj és dörgés támadt ekkor a légben, majd napnali fényt áraszt a villám s nyomában velőtrázó csattanással egyesülnek az ég és föld elemei. Megrezzenek egész valómban, imára kulesolt kezekkel nézek fölfelé . . . talán nincs oly ember, ki ily pillanatban magába ne szállott volna.

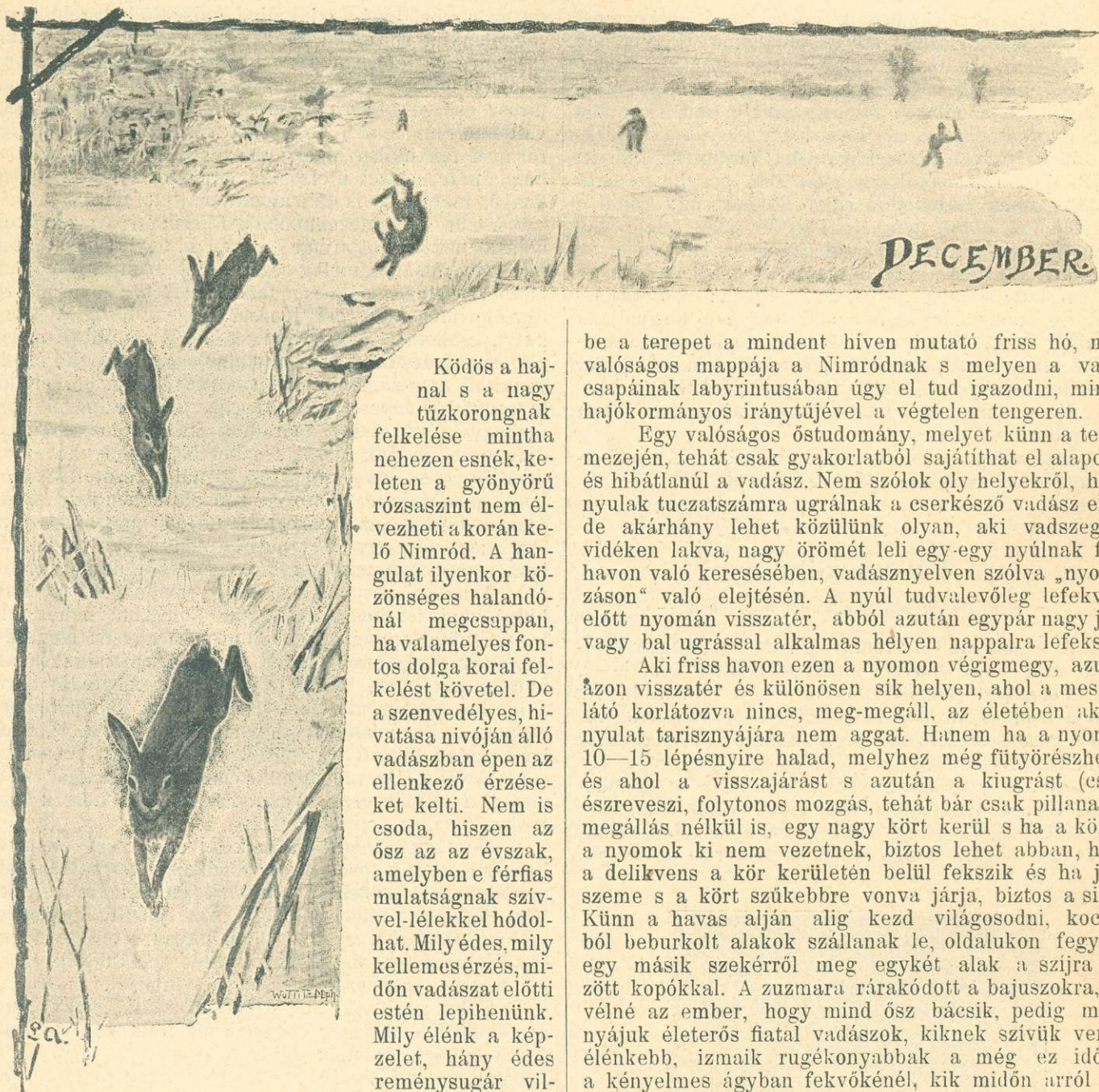
Ha most kellett volna meghalnom, most, mikor még nem vettem számat büneimről, mikor még nem kértem az Ur Isten bocsánatát . . . Abban hagyva a keresést, szakadó záporban hajadon fővel haladok vissza lovam felé. De mi ez? . . . a ló sehol . . . Ismét nappallá varázsolja a tájat egy villám s én látom lovamat száguldani el, el az ismeretlen utakon . . . Szegény oktalan állat, te is elhagytál,

de megbocsátok neked, hisz igazad van, úgy kellene, hogy az Úr bocsánatát kérjem, amiért kihoztalak e rémes éjszaka félelmeibe. Menj, menj s én maradok csupán, a sors mostoha fia, kit nem óv meleg takaróval senki, ha veri az éj hideg zápora . . . kit nem becéz, nem ölel senki! Végig süvölt az ákáczsoron a szél, mintha mondaná: mire

vágyol elégedetlen halandó?! mit vársz még a sors-tól?! Meleg, puha fészket? boldogságot? szeretőn ölelő karokat?! Ime öllek én s megremegek ölelésétől, oly hideg az. Bőrig ázva, fázni kezdek. Nyakamat behúzva lépek egy az út mellett haladó gyalogösvényre s haladok rajta tovább, tovább . . . Egyszerre megbotlom, tapogatózni kezdek . . . Sírhanon állok, rég el-

múlt sírokon, honnan nem hallik jajszó, hol csönd, nyugalom honol . . . Vágy fog el, eddig ismeretlen vágy: pihenni boldogan velük . . . mert hisz ők boldogságról mesélnének nekem, édes, meleg szeretetről, őket bizonyosan szerette valaki . . . Az orkán elült, az égen megjelentek az örökké mosolygó csillagok s biztatva szólnak, engem biztatnak, nekem szólnak.

Vedrődi Viktor.

Ködös a hajnal s a nagy tüzkorongnak felkelése mintha nehezen esnék, keleten a gyönyörű rózsaszín nem élvezheti a korán kelő Nimród. A hangulat ilyenkor közönséges halandónál megcsappan, ha valamelyes fontos dolga korai felkelést követel. De a szenvedélyes, hivatása nivóján álló vadászban épen az ellenkező érzéseket kelti. Nem is csoda, hiszen az ős az az évszak, amelyben e férfias mulatságnak szívvel-lélekkel hódolhat. Mily édes, mily kellemes érzés, midőn vadászat előtti estén lepihenünk. Mily élénk a képzelet, hány édes reménysugár vilan meg agyunk-

ban a holnapi változatosnak ígérkező vadászatról. Ez szenvedélyes vadászban, eltekintve a balsikereket, nemhogy részvétlenséget keltene avagy lehangoltságot, — épen nem — sőt fokozza a legközelebbi alkalomra való kilátását és a siker teljesülésébe helyezett bizalmát. Hogy várja az időnek változását — s ha az esős idővel beköszönt az első hideg, novemberi széllel a friss hó, tudja már, hogy az oly sokáig csendes volt bérezek közt nemsokára kezdetét veszi az élénkség. A vadászkiáltás hangjai hallatszanak olykor le a völgyekbe és harmonikus kopóhajtás, amely hol elhal, hol meg-megújul, viszonylag a terep minőségéhez. A távoli bérezekről le-lehangzik egy-egy lövés vagy duplázás s a kopóhajtás kevés időre rá elnémul, biztos jelül annak, hogy az úzott vad elesett. A kopóhajtás akkordjaiból a gyakorlott vadász azt is megállapítja, minő vad szalad azok előtt, daczára, hogy még nem lepte

be a terepet a mindent híven mutató friss hó, mely valóságos mappája a Nimródnak s melyen a vadak csapatának labirintusában úgy el tud igazodni, mint a hajókormányos iránytűjével a végtelen tengeren.

Egy valóságos östudomány, melyet künn a tettek mezején, tehát csak gyakorlatból sajátíthat el alaposan és hibátlanul a vadász. Nem szólok oly helyekről, hol a nyulak tucatszámra ugrálnak a cserkésző vadász előtt, de akárhány lehet közülünk olyan, aki vadszegény vidéken lakva, nagy örömét leli egy-egy nyúlra friss havon való keresésében, vadásznyelven szólva „nyomozáson” való elejtésén. A nyúl tudvalevőleg lefekvése előtt nyomán visszatér, abból azután egypár nagy jobb vagy bal ugrással alkalmas helyen nappalra lefekszik.

Aki friss havon ezen a nyomon végigmegy, azután azon visszatér és különösen sík helyen, ahol a messzelátó korlátozva nincs, meg-megáll, az életében akkép nyulat tarisznyájára nem aggat. Hanem ha a nyomtól 10—15 lépésnyire halad, melyhez még füttyörészhet is és ahol a visszajarást s azután a kiugrást (cselt) észreveszi, folytonos mozgás, tehát bár csak pillanatnyi megállás nélkül is, egy nagy kört kerül s ha a körből a nyomok ki nem vezetnek, biztos lehet abban, hogy a delikvens a kör területén belül fekszik és ha jó a szeme s a kört szűkebbre vonva járja, biztos a siker. Künn a havas alján alig kezd világosodni, kocsikból beburkolt alakok szállanak le, oldalukon fegyver, egy másik székéről meg egykét alak a szíjra fűzött kopókkal. A zuzmara rárakódott a bajuszokra, azt vélné az ember, hogy mind ős bácsik, pedig mindnyájuk életerős fiatal vadászok, kiknek szívük verése élénkebb, izmaik rugékonyabbak a még ez időtájt a kényelmes ágyban fekvőkénél, kik midőn arról volt szó, hogy holnap ózhajtás lesz, alig birtak lepihenni és költés nélkül ébredtek. Nagy csendben megtartják a haditanácsot. Egyik kopóvezető néhány kopóval a „Csi-porkatetőre” megy, a másik a „Havas útjáról” letérve, az „Ördög-völgy”-ben ereszti el a kutyákat, két kopó pedig tartalékban a kocsiknál marad a rendes etetőhelyen. Kevesen lévén, a legismertebb állások lesznek elfoglalva. A legidősebb vadász a legjobb lövőket oly helyre állítja fel, hol rendesen hajtásban átvált az őz, hogy a siker biztosítva legyen. Némely vidéken sors-huzás által jelölik meg az állásokat.

Néma csendesség van a környéken, csak a rohanó vad patak zúgása hallatszik fel a völgyekből, hol a pisztrángdús víz tajtékozva hull alá az eséseken. Körülbelül egy órai várakozás után fenn a szirtek körül ebsaholás ritmikus hangjai hallatszanak, mintha közelebb és közelebb jönnének. Talán csalódás? De csend! Az ám a valóságos szép és erős hajtás, két bér-

czen is egyszerre hallatszik a szép zene, mely most közelebb jöve visszhangzik az oldalakon. Hogy dobog a szív, szinte hallani a kalapálást, a szem, fül minő fokozott munkát végez! No de most a hajtás mind közelebb jön az állások felé. Egyszerre csak itt, utána meg amott hallatszik egy lövés! A kutyák a lövésektől föltüzelve valóságos jajgatásba törnek ki. Ime itt is jön öles ugrásokkal egy gyönyörű, gazella természetű őzbak. Minha láthatatlan rúgók löknék, úgy röpi a hegyoldalon oldalt előre, a fegyver már feléje van irányítva, egy gyors kapással célba is van véve... roppan a fegyver s egy ugrással összeesik a bak.

A kutyák is megérkeztek, vége az első hajtásnak. Egy negyedóra múlva már nagyban tárgyalja a társaság, hogy ki mit és hogy lőtt. Egyiknek messze volt s azért nem akart kockáztatni, a másik pedig elfeledte a golyós töltenyt, nyúlseréttel lőtt stb.

No de még hátra van két szép hajtás, hát abban már jobban vigyáznak.

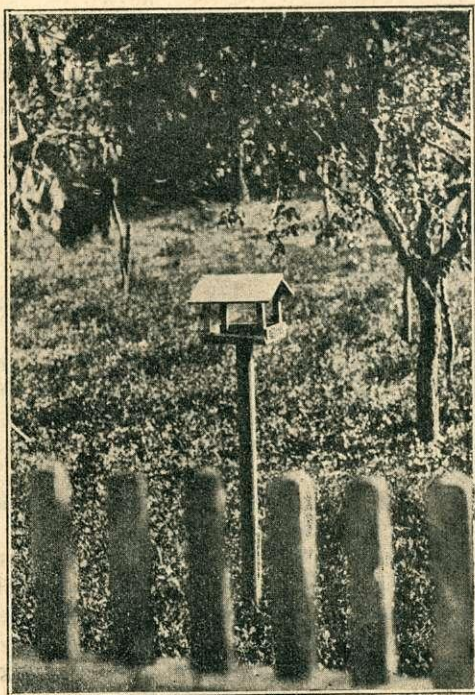
Igy megy ez nálunk decemberben. A vadkan- és medvevadászatokról más alkalommal.

L. L.

Tél küszöbén.

— Kérelem énekes madaraink érdekében. —

A legnagyobb festőművész: az ősz, régen elvégezte már nagy művét; amerre elvonult ecsetjével, új, színgazdag, pompás köntöst ölt a természet. Az erdő a zöld és piros színek ezernyi árnyalatával ragadja meg a szemlélőt, míg a fáradt őszi napsugár szelid fényével bearanyozza az egész tájat; még népes a határ, javában folyik a szüretelés a szőlőhegyen, a burgonyagyűjtés, a szántás, vetés a mezőn: még felüti fejét egy-egy elkésett virág a réten, néhanéha egy bogár, dongó, méh is felkeresi a virágot,

Köszeg város vasútállomása kertjében elhelyezett etető.

de az enyhe, lágy szellő mind erősebb, hidegebb lesz, reggelenként sűrű köd borítja nedves fátyolát a természetre és letörli a festőművész remekét. A tájkép színgazdagsága lassanként elmosódik, elfakul, a remek piros és sárga árnyalatokat az egyhangúbb barna váltja fel, mígnem a fagyos őszi szél kíméletlenül lerázza a fák utolsó levelét is, a hulló avar eltemeti a bányadt természet utolsó kis virágszálát is, az utolsó dongó, méhecske is téli álomra hajtja fejét.

Aszüretelés, mezeimunka befejeződött; a gazda Isten áldását betakarította már s állataival együtt bevonult a faluba, barátságos, meleg családi tűzhelyéhez. Néptelen, kietlen a határ, a méla csendet csak elvétve zavarja meg egy-egy menekülő vad lépése, fegyverdördülés vagy kutya csaholása. A légvándorai közül a költöző madarak rég elbúcsúztak már a haldokló természetből és elvonultak messze délre, hol a napsugár ifjú erővel tűz le a dús növényzetre; de társaik, a kis czinegék, veresbegyek stb. hűek maradtak hazájukhoz és most dideregve bujnak össze fészkeikben, melyeket már nem óv meg dús lombátor a hideg esőtől. Szegények most még csak fáznak, de eleségben nem szenvednek hiányt; az avarban, a tarlón még akad egy-egy szem, egy-egy félig megdermedt rovar. Lakomat igaz, nem csaphatnak a gyér csemegéből, de nem éheznek. Azonban a nappalok mind rövidebbek, az éjek hidegebbek lesznek; csakhamar ólomszínű nehéz fellegek gyűlnek meg az égbolton s csendesen megered az ólmos eső, majd egyes hópelyhek szállingóznak mindig sűrűbben, végre tél apó lágy szemfedőt borít a kietlen tájra s mire karácsony szent ünnepére virradunk, csillogó hófehér ruhában pompázik a táj, a folyók, tavak tükrét jégpáncél borítja. Mily fenséges, szép látvány. De szegény kis énekesaink számára felvirradt a nélkülözések, a koplalás szomorú, hosszú korszaka.

Most már nem találnak elvétve sem ételmelet. Ilyenkor levetik természetes féltékenységüket, otthagyják tanyájukat és közelebb vonulnak emberlakta helyekhez. Pedig az emberek nagy része jól fűtött, meleg szobája ablakából gyönyörködik ugyan a tél szépségében, de meg nem hallja a szenvedők, nélkülözők ezernyi hadának panaszát, sirását, könnyörgését.

Talán akadnak, kik szememre vetik, hogy nem a nélkülöző emberiség szenvedését ecsetelem, nem az ő érdekükben emelem fel kérő szavamat, nem az ő nyomoruk enyhítésére hívom fel a társadalmat; de hisz ő róluk gondoskodik úgy az állam, mint az egyesületek jótékonyága; míg a szabadban éhezve didergő madarokról vajh mi kevesen gondolkodnak, pedig azok is érző lények és puha fészek meg ételmelet hiján számtalan esik áldozatul a zord időjárásban; kik télvíz idején, esikorgó hidegben künn járnak a szabadban, sokszor találnak megfagyott madárhullát a hóban.

E helyütt a természetbarátokhoz kívánok szólani, hozzájuk, kik tavasszal és nyáron annyi örömet, élvezetet találnak a természetben; az ő figyelmükbe kívánom ajánlani kis védenceimet, kik nemcsak szép meleg időben szereznek örömet, hanem — a velők foglalkozóknak — télvíz idején is.

Mint már említettem, a hideg bekényszeríti őket még a legnépesebb helyekre is; ha azután ott néhány elszórt magvat találnak, naponta csapatostól felkeresik e helyet. Legzelelszerűbb az etető készüléket

— melyeket állatvédelmi czikkeim keretében e lap t. olvasóival már korábban megismertettem — a házi kertbe, v. udvarra elhelyezni, olyan módon, hogy valamely ablakból meg lehessen figyelni a kis éhezők sürgés-forgását. A lakás közelsége nem riasztja vissza a madarakat; a mellékelt képen feltüntetett etető házikó Kőszeg város vasutállomásának kertjében, az országút mellett — tehát a legélénkebb forgalmú helyen — van s daczára az arra robogó vonatok és kocsik nagy számának, az énekesek zavartalanul lepik el.

De nemcsak a felnőtteket, hanem különösen a jószívű, minden szép iránt érzékkel bíró gyermekeket hatja meg, ha látják, hogy a kis szenvedők milyen mohósággal esnek neki az etetőbe kitett kender-, tők-, napraforgó-magnak vagy más szemnek. Kis gyermekek is végtelen örömet találnak benne, ha egy-egy fürge czinege felkap egy-egy diót vagy magot, azzal valamely közeli faágra száll és ott nagy buzgalommal kezdi kopogtatni, hogy a burkot lehántva a mag puha belsejéhez jusson; vagy pedig a kitett fagygyú v. hájdarabkából csip le jókora darabot s elszáll vele, hogy a fán elköltse. Jóllakva, vidám csicsergéssel mond köszönetet s másnap újra visszatér; tavasszal pedig szorgalmasan megtisztogatja gyümölcsfáinak a hernyóktól.

Fogékony gyermekekre ez a látvány annyira hat, hogy reggel alig várják, hogy kimehessenek etetni; ha azután még fészkelő házikó is van a közelben s azt egy kedves madárpár elfoglalja: a gyermek öröme végtelen és végtelen a szülők öröme is, kiknek nagyobb boldogságot mi sem okozhatna.

Mire e soraim nyomdafestéket látnak, talán már lehullott az első hó, talán már bekopogtat az első madárka s megérkezett a jótékonyság gyakorlásának ideje.

Tegyünk is jót — ez kötelessége mindenkinek, kinek módjában áll — s meglesz jutalmunk a meglegedettség azon érzésében, mely minden nemes cselekedet nyomában fakad, melyet minden nemes szívű ember érez, ha Istennek és embernek tetsző dolgot mivelt.

K.

Mérgező növények a legelőn.

Írta Kukuljovic József.

Az időjárás minden viszontagságának kitett vad általában sokkal edzettebb, betegségek iránt kevésbé fogékony mint az emberrel úgyszólván egy fedél alatt élő házi állat. Ebből kifolyólag ritkábban van alkalmunk a vad betegségét megfigyelni, de meg a vadonban élő állat, ha beteg is, félrevonul, elbúvik nehezen hozzáférhető, elhagyott, csendes zugba; ott vergődik elhagyottan, míg meggyógyul, vagy elhull. Egyes állat elpusztulása fel sem igen tűnik, ha az nem volt esetleg különösen értékes példány; ha azután — sokszor hetek múlva — a hullát fellelik, az rendszeren többé-kevésbé feloszlásnak indult, kisebb ragadozók, hollók, hangyák stb. kikezdi s az elhullás oka rendszerint ismeretlen marad, sokszor azonban a vadas tulajdonosa nem is kutatja azt. Vannak azonban esetek, midőn az elhullás szinte járványszerű egyes vadászterületeken; ilyenkor az érdekelt tulajdonos v. bérlő már keresi a tömeges elhullás okát, mert a sok-

szor nagyértékű vadállományt csak úgy óvhatjuk meg, ha a járványszerűen v. szórványosan előforduló elhullásokat előidéző okokat ismerjük s megszüntetjük. Az ilyen nagymérvű, járványos pusztulás oka rendszerint mérgezés. Nem akarok e helyütt arról beszélni, — ami különösen e lap t. olvasói előtt úgyis ismeretes — hogy egyes területeken, erdőkben, mérgezett húst helyeznek el a dúvad pusztítására s megeshetik, hogy olyan vad is eszik belőle, melynek az szánya nem volt, mert ilyen eset legfeljebb véletlen műve lehet s mint ilyen, szórványos jellegű marad, hanem a járványszerűen, tehát tömegesen fellépő mérgezésekről kívánok megemlékezni. Az ilyen mérgezés előidézője lehet ásványi v. növényi eredetű. A vadak legnagyobb része azonban növényi táplálékkal él, természetes tehát, hogy az állatvilágban növényi mérgezések fordulnak elő leggyakrabban. Ez alkalommal e különböző növényi mérgek hatását az állati szervezetre kívánom ismertetni.

Legelőkön, erdőszéleken gyakran található az u. n. csillagfürt v. fügebab (*Lupinus suteus*, *L. albus*, *L. angustifolius*, ritkábban *L. hirsutus* és *L. polyphyllus*.) E növények élvezete súlyos mérgezési tüneteket idézhet elő juhoknál, lovaknál, kecskéknél, marhánál és dämvadnál. A csillagfürt mérges hatását alkatrészét illetőleg megoszlanak a vélemények, legtöbbször tisztán chemiai eredetűnek tartják. Kühne német tudós „Letrogen“-nek, Arnold és Schneidemühl pedig „Lupinotoxin“-nak nevezik e ható anyagot. Bennünket azonban első sorban a bonczani elváltozások érdekelnek.

A hullákon feltűnik a vesék és egyéb terimbeles szervek, de főleg a máj igen nagymérvű parenchymatosus (fehérszínű) elfajulása, nagymérvű sárgaság epepangással, az izmoknak szürkés sárga szineződése és gyors rothadása. A szív izomzata nagyon halvány, a vér úgy a szívben, mint a nagyobb vénákban sűrű, sötét, gyorsan olvad, miközben világos vörös színt vesz fel. Az egész test nagyon lesóványodott. Még élő állatok étvágytalanok, hőmérsékletük magas, gyengeségben, bódultságban, sárgaságban szenvednek. A betegek mereven járnak, sokat fekszenek, fejüket vagy lógatják v. különböző tárgyakkal támasztják, néha hasmenésben, máskor szorulásban szenvednek; a bél-sár kemény, sárga nyálkával borított, később kátrányszerű, sötét, vérrel kevert. A légzés nehéz, gyors. A halál 1—2, többnyire 4—5 nap múlva bekövetkezik. Sokszor a betegség javulni látszik, de csakhamar *cahexia* lép fel. — A lovaknál teljesen hasonló tünetekhez erős bélgyulladás társul. Lovak a csillagfürt magvától is megbetegedhetnek, ha az abrak közé keveredik.

Óvintézkedések: a csillagfürtöt tartalmazó szénát kis csomókban a mezőn hagyjuk, míg az eső jól kilugozza, vagy pedig 1%-os szódaoldatban lúgozzuk 48 órán át a káros hatású növényt tartalmazó szénát. A fentebb leírt tünetekhez hasonlókat vált ki — különösen lovaknál —

a lóhere, kivált pedig a svél lóhere (*Trifolium hybridum*) élvezete. Ez esetben a mérgezést az *Uromyces apiculatus* nevű gomba csipős, maró hatásának tulajdonítják, mások azonban vegyi átalakulás folytán keletkezett termék indirekt hatását az agyvelőre tekintik előidéző oknak.

A betegeknek a bőrön, valamint a száj nyálkahártyáján daganatokat, sokszor a nyelv hainsejtjeinek leválását s rendszeren a kötőhártyák icterusát észleljük. Az állatok álmoságot, fáradtságot, sokszor ideges tüneteket mutatnak. A betegség lefolyása a legtöbb esetben halálos. Ilyenkor az állatoktól a lóherét meg kell vonni.

Ha házi állatainknál, de főleg legelőre járó állatoknál vagy vadnál idegességet, nagymérvű ijedőséget, ingadozó járást észlelünk s ez az állapot sokszor az öntudatlanságig fokozódik, úgy mocsári zsurló (*Equisetum palustre*) által előidézett mérgezésre gyanakodhatunk. A hullák boncsolása alkalmával az agy és gerinczagyban találunk súlyos elváltozást, u. m. véromléseket, vizenyős daganatokat, sőt vizvérűséget is, a gyomor nyálkahártyáján nagyobb gyuladási góczokat.

Az őszi kikerics (*Colchicum autumnale*) különösen a hegyek lábainál elterülő mezőkön tenyészik nagy számban s egész nagy táblákon uralja a növényzetet. Noha állataink ösztönszerűleg kerülnek a nekik ártalmas táplálékot, sokszor megesik, hogy legelés közben ilyet is bekap. A kikerics élvezete erős hasmenést, illetve bélyguladást okoz, mely véres hasmenésig fokozódhatik. A vizelet-elválasztás is bővebb, sőt vérvizelésig fajulhat. A vese sorvadását is előidézheti, mindezek mellett jellemző tünet az állatok nagymérvű bódultsága egészen az öntudatlanságig, gyengesége, reszketése, a pupillák tágultsága, tartós szívdobogás, szapora légzés. A halál 1—3 nap múlva szokott beállani.

Egy igen fontos gazdasági növény, melyet Középgvidéken is nagy területen termesztenek, a mák (*Papaver somniferum*), amely szintén erős mérgezést okoz, u. m. nagyfokú hasmenést, sőt bélvérzést is, dobkórhoz hasonló tüneteket, szarvasmarháknál veszettséghez hasonló rohamokat, epileptikus göresöket, nagyfokú gyengeséget, bódultságot. Teljesen hasonló hatású a pipacs (*Papaver rhoeas*).

A dohány (*Nicotiana tabacum*) élvezete esetén nagyfokú nyálzást, kólikát, dobkórt, véres hasmenést, sok vizelést, bódult, álmos állapotot találunk, mindezen tüneteket erős izomremegés, a test göresös állapota kíséri. Ilyen mérgezés esetén igen gyakori az elhullás.

Komoly természetű mérgezést okoz a ternyőtiszafa (*Taxus baccata*), konkoly (*Agrostemma githago*), gyűszűvirág (*Digitalis purpurea*), az oleander (*Nerium oleander*), a zanót (*Cytisus*), az anyarozs (*Secale cornutum*), melyek közül a gyűszűvirágot és anyarozst gyógyszerül is használjuk. E növények élvezete után súlyosabb bélesatorna-bántalmak lépnek fel, azonkívül jellemző mindegyiknél a bódultság, álmoság, göresös állapot, esetenként ideges rángatózás, melyhez sokszor hűdés is társul.

Friss fenyőhajtások legelése után lép fel az u. n. erdőnyavalya, melynek különösen sok vad esik áldozatul. Ily esetekben a terpentint, illetve egyéb

olajos alkatrészek hatnak leginkább mérgezőleg a szervezetre.

Ugyancsak olajos tartalmuknál fogva károsak a mustár (*Brassica nigra*), Croton (*Croton tiglium*); e csoportba tartozik még a fekete hunyor (*Helleborus niger*), a zöld hunyor (*H. viridis*), bűdös hunyor (*H. foetidus*), a záspa (*Veratrum album*), sisakvirág (*Aconitum napellus*), szironták (*Ranunculus acris*, *R. arvensis*, *R. sceleratus*), a kutyatejfü (*Euphorbia officinalis*), bűdös bürök (*Conium maculatum*), vízi bürök (*Cicuta virosa*), kerti bürök (*Aethusa cynapium*), len (*Linum usitatissimum*), nárczis (*Narcissus poeticus*).

A felsorolt növények csaknem mindegyikét erős hatású gyógyszerül is használjuk. Nagyobb mérvű élvezetük után súlyos bélesatorna-bántalmak, véres hasmenés, vérvizelés, ideges jelenségek, bódultság, álmoság, szóval agybántalmak lépnek fel.

Nagy mértékben mérgező hatásúak még a nádragulya (*Atropa belladonna*), rhododendron, gyöngyvirág (*Convallaria majalis*), akác (*Robinia pseudoacacia*) s különböző gombák, de ezek részint nem fordulnak elő nagyobb csoportban, hanem elszórva, másrészt pedig az állat ösztönszerűleg messze elkerüli őket, ezért általuk történt mérgezési esetek felette gyéren fordulnak elő.

Noha a fennebb vázoltak inkább az állatgyógyászat keretébe vágnak, azok ismeretét mégsem tartom közömbösnek az erdőszere v. vadászatra nézve, mert ha a növényi mérgek hatásait csak fővonásokban ismeri is, mégis abban a helyzetben van, hogy felismerve a bajt, további elhullásoknak elejét veheti alkalom adtán.

Adatok a hiuz előfordulási helyeiről.

Azt hiszik sokan, hogy kontinensünk eme kis tigrise talán már a kipusztulás stádiumában van. Hiszem, hogy helyenkint, különösen ott, hol az emberi kultúra messzire behat a hegyóriások szívéig iparvasutak képében, így Felső-Magyarországon és szűkebb hazánk Erdély magas havasaiban, ez a szépszinű kegyetlen ragadozó is ritkul, jobban mondva elhuzódik, amiből természetesen az következik, hogy csendes, reneteg erdőkbe vándorol, ahol csak a pórnép vagy havasi pásztoroktól látva, különös figyelem tárgyát nem képezi s így a zoologusok tudomására nem is jut előfordulása. Másrészt pedig, minthogy inkább a hasznos vadállományból szedi prédáját és a házi állatokhoz vajmi ritkán nyúl, előfordulási helyén, tekintettel szerfölötti figyelmességére s főkép, hogy hanggal magát soha el nem árulja s hogy járása zajtalan, teljesen hiányzónak gondolná a laikus.

Nálunk nem múlik el ősz, hogy 2—3 teljesen kifejlett állatot ne hoznának terítékre és Brassó szücs-mestereinél rakásszámra vannak a szebbnél szebb gereznák felkötözve. Egyik vadászpajtásom pár éve az 1848/49-iki leonidási harczokról emlékezetes „Tömösi szoros”-ban, a jelenlegi Tömös vasuti állomással szemben lőtt egy duplával a kőszirt tetején a kopók által felhajtott 2 darab szép hiuzt. Kutyái egyhelyben történő hangos csaholására oda-sietett. Kezdetben medvére gondolt s midőn a sziklához ért, mint

két sphinx, úgy állott a két hiuz a sziklatetön, nézve az ebeket, mire ő két lövéssel őket onnan lehozta. Ugyanezen völgy bejáratánál lőtt szintén a rákövetkező évben az ottani állomásfőnök egy hatalmas hiuzt holdvilágos lesen, még pedig a pályatestről. A megelőző napokon a pályaoőr jelentette, hogy valami állat, talán farkas, este 10 óra körül átjár a Tömös patakon túl lévő sűrű fenyvesbe és pitymalatkor ugyanazon az uton és nyomon tér vissza. A nyomokat a havon megvizsgálták, de nem is sejtették, hogy az óriás macskanyomok a hiuzéi. Az állomásfőnök lesbe állott s első éjjel terítékre hozta. Magam is bámultam a havasok eme vérszomjas és gyönyörűen fejlett dúvadát.

Mult év őszén egy fiatal puskás terített le egy szép példányt a brassói „Spreng“ mögötti „Kis Függő“ alatt, majdnem a mező szélén, nem messze a várostól. Nagybátyám egyik birtokán pedig, „Erdővidéken“, a vagyesi erdőn juhokra ólalkodó, de a juhászok által egy fatönkre felszorított hiuzt botjaikkal ütöttek le a juhások. A kis és nagy Királykő, a Bucsecs, az összes kisebb és nagyobb havasok (rendesen fenyves a'jjal) bizony még ma is sok hiuznak adnak nálunk tanyát és őszi friss havon történő hajtásoknál medve és vadkanra nem egy hiuz kerül a vadászok elé.

Tapasztalataimból azonban arra a következtetésre jutottam, hogy leginkább mézsköszirtek között szereti tanyáját felütni, sziklaüregekben kölykezik és kölykezési helyéhez szívósan ragaszkodik. Ha azonban az őzállományt, amelynek valóságos hóhéra, egyik erdőrészen kipusztította, csak akkor teszi át hadiszállítását újabb területre, lehetőleg sziklák közelébe és a rengetegek leg-ötétebb részeibe. Háromszék megyében azelőtt csapáján tányérvasban is fogták. Most azonban, hogy nagy iparvállalatok az ősfenyveseket nemcsak a magyar, hanem átmenve a szomszéd oláh területen is vágják, onnan csendesebb helyekre vándorol s ott bukkan fel, ahol azelőtt nem igen látták. Véleményem szerint, minthogy hazánkat a magas Kárpátok Orsovától kezdve Pozsonyig övezik, ebben a hatalmas hegláncolatban helyenkint kisebb-nagyobb számban is előfordul, leginkább pedig az erdélyi hegyóriásokat környékező túlelvű erdőrengetegekben, hol ember ritkábban fordul meg, mert ez a vérengző dúvad inkább a rengetegek néma csendjét kedveli. Sokszor hallani nálunk, ha erdőkerülőt vagy vadórt kérdezőnk az őzállomány állásáról, illetén választ: „Hja kérem ott most nincs őz, mert hínzokat láttak.“ És tényleg, hol azelőtt a kopók előtt egész farka futkosott szanaszét, egyetlen őzet sem ver fel a hajtócb. Az elmondottak alapján bátran lehet arra következtetni, hogy e vérszomjas állatok kipusztulása egyhamar nem is fog bekövetkezni a hasznos vad, de különösen az őzállomány szerfölött nagy kárára.

Lázár Lajos.

Szerkesztői üzenetek.

G. úrnak. A nagy sasfajok hazánkban helyenkint gyérülnek ugyan, de egyes vidékeken még mindig elég nagy számban ejtik ezeket zsákmányul. — Intézetünkben mindig kaphatók kitömött *szirti és réti sasok*. Árjegyzéket küldtünk.

B. úrnak. A legtöbb ember téved ebben. — A kért fégyver már nem eladó.

Lapunk tisztelt Olvasóit kérjük, hogy a most kezdődött VII. évfolyamra való előfizetési díjat mielőbb beküldeni szíveskedjenek, nehogy a lap szétküldésében zavar támadjon és tudhassuk, kik az előfizetőink a jövőben is.

Egy 1½ éves, 80 cm. magas, igen jó származású

kan orosz agár

eladó, vagy hasonló értékű foxterrierrel kicserélhető. — Czim a kiadóhivatalban.

„A Természet“ VI. és előbbi évfolyamaihoz való **bekötési táblák** intézetünkben megrendelhetők, darabonként 2 koronával.

A tisztelt vadászközönség szíves figyelmébe ajánljuk

PREPARÁLÓ INTÉZETÜNKET.

Gondos, művészi preparáció, természetihű kivitel, tartós munka, jutányos árak.

Vasuti szállítmányba nem szabad levelet tenni; célirányos ügy a szállítólevélre mint a csomagra ráírni: „Friss állat kitömésre“.

Az állatok lehetőleg friss állapotban és nyúzatlanul küldendők be annak megjelölésével, hogy miképen kívánják azok preparálását (állványra, falra, szőnyeg, fall dekoráció, tablettára, nyitott vagy csukott szárnyal, stb.) Nagyobb emlősök, (pl. medve, zerge, farkas, stb.) kizsigerelendők; csak 10 kilónál nehezebb csomagok küldendők vasúton (gyorsárúként). Pontos címzet és esetleg a vasuti állomás megjelölését kérjük.

Dr. Lendl Adolf preparatóriuma

Telefon 194.

Budapest, II., Donáti-u. 7.

Telefon 194.

Fészkelő házikók.

1. *Czinegének, csuszkának, kerti rozsdafarkának, kis harkálynak, nyaktekercsnek, örvös légykapónak és fakásznak* való házikó darabja **60 fill., 10 darab 5 kor.**

2. *Szürke légykapónak, házi rozsdafarkának, barázdabillegetőnek* való házikó darabja **50 fill., 10 darab 4 kor.**

Erre vonatkozó megrendeléseket az

„Állatvédő Egyesület“ Kőszegen

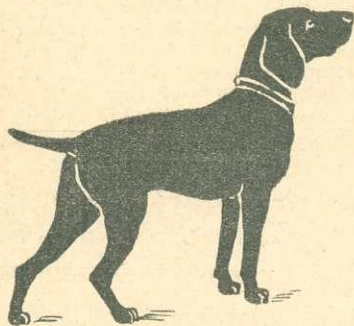
készségesen elfogad.

Relief-képek, kitömött madár festett hát-
térrel, gondos kivitelben, to-
vábbá intézetünkben preparált *nagy sasok és uhuk* kü-
lönböző állásban, mint kiváló szép *szobadíszek* mindig
raktáron vannak s intézetünkben bármikor megtekinthetők.

Tapasztalt vadászok kutyáikat Fattinger
a vadászidény előtt és közben
húsrostos kutya lepényével etetik.

Fattinger húsrostos kutya lepénye az egyetlen állateledel, amelytől a kutyák állandóan egészségesek, erősek és kitartóak. — Fattinger húsrostos kutya lepényét a kutyák mindenkor igen szívesen élvezik és a legkiválóbb kutyaenyészekben, a bécsi, budapesti és prágai állatgyógyintézetekben, szóval mindenütt, ahol az állateledelt helyesen meg tudják ítélni, már évek óta használják. A beszerzése ennek az ezerszeresen megdicsért állateledelnek — az olcsó ára következtében — minden kutya tulajdonosnak lehetséges. Bővebbet egy a kutyák ésszerű táplálásáról szóló füzet tartalmaz. (Ingyen és bementesen.) **Ára 50 kg.-kint 22 korona, 5 kg. bémentes csomag 3 korona.** — Kérjen prospektust és árjegyzéket Fattinger egyéb kitűnő állatedeleiről fiatal kutyák, fiacskák, házi szárnyasok, pisztrángok, csukák, madarak stb. részére.

Fattinger & Comp.

— állateledel-gyára —
Wien (Bécs), Wieden 3.

140 első díj!

Rösz utánzatok is léteznek!
Budapesti raktárak:

Zubek Bertalan és Tsa
IV., Múzeum - körút 29.
Geitner és Rausch
Andrássy-ut 8. sz. alatt.

MAGYAR TANSZERKÉSZÍTŐ-INTÉZET

FELDMANN GYULA

BUDAPEST, VI., FELSŐ-ERDŐSOR 5.

(TELEFON 17—23.)

— Minden irányú iskola t. vezetőinek, —
tanárainak és tanítóinak szives figyelmébe ajánlja

— hazai saját gyártású —

fizikai, kémiai, természetrajzi és geometriai tanszereit.

Üvegtechnikai intézet.

Szakszerű tanácsesal és tájékoztató költségvetéssel szívesen szolgálunk iskolák felszerelése alkalmával. — Újabb szerkezetű tanszerek elkészítését és tanszerek javítását elvállaljuk; mechanikai és üvegtechnikai precíziós munkákat elfogadunk.

Árjegyzékek ingyen és bémentve.

„A m. kir. Vallás- és Közoktatási Minister a Feldmann Gyula-féle physikai és kémiai tanszergyárat és üvegtechnikai intézetet az enemű beszerzési forrásokúl ajánlott hazai czégek közé utólagosan felvette.” (Hivatalos Közlöny X. II. 229.)

„A m. k. Vallás- és Közoktatási Minister Feldmann Gyula budapesti tanszergyáros által készített természetani eszközökből a részletes jegyzékben felsorolt physikai alap- és kibővített felszerelési jegyzéket a népiskolák számára tanszerül engedélyezte és az engedélyezett tanszerek jegyzékébe felvette.” (Hivatalos Közlöny. X. 17. 360.) (40782—1902.)

Mint szőlőnagybirtokosok

ajánljuk kiváló minőségű hordó- és palaezkboraikat, melyek mint a ménes-magyarádi borvidék **gyoroki**, valamint a család **vadkerti és vámospércsi** nagy kiterjedésű szőlőbirtokainak kifogástalanul tisztán kezelt saját termése kerülnek forgalomba.

Ezen borok kitűnő voltáról számos elismerő levél tesz tanuságot, egyebek között a következő: „A nekem küldött jó borokkal minden tekintetben igen meg vagyok elégedve s így azokat minden vadászembernek szívesen ajánlom”. Novotny J., cs. és kir. szab. fegyvergyár, Prága.

Kívánatra borminták küldetnek. Árjegyzékek ingyen és bémentve állnak rendelkezésre.

Andrényi Kálmán utóda
Aradon.

„A Természet“

I. és II. évfolyamának néhány

teljes példányát,

— vagy az I. évfolyam III., IV., V., VI., VII., VIII., IX., XVI., XVII. és XIX., továbbá a II. évfolyam IV., VI. és VII. számaait — visszaváltja kiadóhivatalunk. Esetleg ez évi új évfolyammal szolgálunk helyette.

WATTIZ-MANFRÉD

FOTO-CZINKOGRAFIAI MŰINTÉZET.

MŰVÉSZETI SOKSZOROSÍTÁSOK.

Clichék folyóiratok, könyvek, árjegyzékek és tudományos művek számára,
kitűnő kivitelben, legjobb módszerek szerint előállítva.

Czím csakis: **BUDAPEST, VI. ker., Király-utca 30. szám.**

Jutányos árak.

TELEFON: 18—99.

Jutányos árak.

„A TERMÉSZET“ szerkesztősége és kiadóhivatala: Budapest, II., Donáti-utca 7. dr. Lendl Adolf intézete.

Nyomatott Wesselényi Géza könyvnyomdájában Hódmező-Vásárhely, Andrássy-u. 22.